

OTROŠKE IGRE IN IGRAČE V MARIBORU MED OBEMA VOJNAMA

JERNEJA FERLEŽ

Leta 1991 sem kot seminarsko nalogo na takratnem Oddelku za etnologijo Filozofske fakultete v Ljubljani pripravila besedilo o otroških igrah in igračah v Mariboru. Naloga se je nanašala tako na čas med obema svetovnim vojnama kot na obdobje po drugi svetovni vojni, a za tokratni zapis povzemam le tisti del besedila, ki opisuje čas med obema vojnama.

Besedilo je nastalo po preletu literature, ki se na tak ali drugačen način dotika obravnavane tematike, po pregledu nekaterih virov (vodniki in časopisi obravnavanega obdobja), zlasti pomembni pa so bili pogovori s približno petnajstimi starejšimi Mariborčani, večinoma varovanci doma za starejše občane, kot smo mu takrat rekli.

IGRANJE NA PROSTEM

Večina informatorjev pomni igro na prostem kot pretežni del igre v času svojega otroštva. Otroci iz primestja so se igrali skoraj izključno na prostem, pa tudi v mestu je bila to ena od priljubljenih oblik igranja. Igranje na prostem ponavadi ni bilo vezano na igrišče v ožjem pomenu besede, kvečjemu na igralne pripomočke, ki so jih otroci zunaj našli.

Maja Godina Golija omenja (*Godina Golija 1986: 53, 60-62*) smučanje, sankanje in drsanje kot priljubljeno otroško zabavo. Smučali in sankali so se na okoliških hribih za Tremi ribniki, na Urbanu, na obronkih Pohorja in v Stražunu. Drsanje je bilo zimsko veselje tako otrok kot odraslih, tudi revnejših, saj so si ga lahko privoščili. Priljubljeno je bilo drsanje na enem od ribnikov v mestnem parku. Smučanje je veljalo za šport, ki je bil dostopen le tistim, ki so si smučī lahko privoščili, ali tistim, ki so si smučarsko opremo izdelali sami. Priljubljena poletna zabava na prostem je bilo kopanje na enem od mariborskih kopališč, po letu 1930 zlasti na novem kopališču Mariborski otok.

Že od začetka 20. stoletja so bila v Ljudskem vrtu tudi teniška igrišča, a tenis je bil prestižni šport, zato za večino mariborskih otrok ni predstavljal niti dosegljive niti tipične otroške igre.

Otroci so pogosto odhajali v kolonije na morje, večkrat v Dalmacijo, kjer je bilo poskrbljeno za igre, šport in zabavo na prostem, recimo veslanje, jadrnanje, plavanje, tekanje,

tenis, krocket, vaterpolo (*Mariborski večernik jutra, 23. 5. 1930*).

Igre na prostem so bile lahko vezane tudi na katero od otroških igrišč. Informatorica, ki je obiskovala vrtec v Strossmajerjevi ulici, ki so ga vodile nune, se je spominjala igranja na dvorišču z urejenimi površinami za igro otrok. Spominja se zlasti peskovnika, igranja s peskom in dejstva, da so se nune lahko v igri posvetile vsakemu od otrok, saj jih je bilo v skupini le kakih deset.

Igranje na prostem je za veliko otrok, zlasti tistih, ki so prebivali v bližini mestnega parka, pomenilo prav igro v tem mestnem okolju. Veliko Mariborčanov se spominja bolj ali manj predvidenih sprehodov na to priljubljeno lokacijo in igranja v njenem okolju. Veliko iger je bilo seveda spontanah, zanimivo pa je, da so v parku prirejali tudi organizirane otroške igre in tekmovanja, o kakršnih izveemo, recimo, iz članka v Mariborskem večerniku jutra v zapisu na datum 19. 5. 1930:

Tekmovanje najmlajših: Mariborski mestni odbor podmladka Rdečega križa priredi v nedeljo, dne 1. junija dopoldne v parku veliko tekmovanje dece v starosti 4-11 let. Tekmovalo se bo v navadnem teku, tekmovanju z obroči, štafetnem teku in raznih drugih, tudi šaljivih tekah, potem v dirkanju z raznimi otroškimi vozili. Zmagovalci v posameznih točkah dobe diplome. Prosimo starše, da prično že sedaj z vadbo. Več objavljamo v kratkem. Odbor.

A otroške igre, tudi tiste na prostem, seveda niso bile vedno tako organizirane niti niso minile brez nezgod. Spet sta zanimiv vir časopisni notici na to temo:

Pokvarjena mladina: Razni paglavci stikajo za golobjimi jajci ter jih tako kratkomalo pobijejo. Na raznih mestih je najti napol razbite mrtve mladiče. Ker so gnezda tu pa tam nedostopna, preganjajo valeče samice s fračami. Ako pomislimo, da imamo letos silno mnogo hroščev in goseničje nadloge, je tako ravnanje vredno vse obsodbe. Nekaznovanje takega "veselja" navadi mladino v srčno surovost. (*MVJ, 10. 5. 1930*).

Iz gugalnice padel: Včeraj popoldne je med guganjem padel iz domače gugalnice 10-letni Rajko Čokl iz Vojašniškega trga ter si pri padcu zlomil desno roko. Ponesrečenca so morali z reševalnim avtom odpeljati v bolnišnico. (*MVJ, 11. 5. 1930*).

Bolj pregledno kot časopisni vtisi pa o igranju na prostem seveda pripovedujejo informatorji. Priljubljeno je bilo igranje z živalmi ljubljenci, kot so psi in mačke, pa tudi z domačimi živalmi, če so jih redili. Zelo pogosto so se skrivali in lovili. Priljubljena skrivalna igra je bila škarjice brusit. Skrivali in lovili so se tudi tisti, ki niso imeli kupljenih igrač in se spominjajo, da so imeli relativno malo časa za igro. Deklice so se rade hodile igrat kam od doma, recimo v gozd, kjer so nabirale rože, jih urejale v

šopke in spletale venčke. Ljudje kot priljubljeno omenjajo igro žandarji in ravbarji.

Posamični informatorji ohranjajo prevladujoč spomin na igro, ki so se jo najpogosteje igrali ali ki se jim je iz drugih razlogov najgloblje vtisnila v spomin. Informatorka iz Kamnice se tako spominja predvsem skrivanja in lovljenja (čemur so rekli haube). Druga informatorka, ki je živel v enem od mariborskih predmestij, se spominja, da sta se z bratom, razen pozimi, igrala izključno na prostem. Ker nista imela kupljenih igrač, sta si igralne pripomočke poiskala v okolici - kamenje, pesek, prazne škatle kot modele za potičke, lesene oblance iz bližnje mizarske delavnice, vrbovo šibje in podobno. Iz teh materialov sta izdelovala celo miniaturno pohištvo. Z otroki iz soseščine so se igrali rihtarje staviti (eden od soigralcev udari po zadnjici igralca, ki je obrnjen proč; ta potem ugiba, kdo ga je udaril), lovili so se in skrivali. Spominja se tudi kotaljenja po travi in igranja z bučnimi semeni (ki pa jih zaradi mamine grožnje, da jima bodo pognale buče iz telesa, nista jedla).

Kot igro tedanji otroci ohranjajo v spominu tudi tepežkanje 28. decembra in pustne norčije.

IGRANJE DOMA

Igranje doma ni pravo nasprotje igri na prostem, saj ne gre le za igranje v zaprtih prostorih, temveč tudi za igranje na prostem v bližini doma.

Drug dejavnik, ki deloma določa igranje doma, je, da so zanj praviloma potrebne igrače, kupljene ali narejene doma. Informatorji se takih iger spominjajo redkeje kot iger na prostem in trdijo, da so se doma igrali manj pogosto.

Godina Golija piše (1986: 10) o domačih hišnih zabavah, ki so jih pripadniki višjih slojev prirejali doma za svoje otroke. Šlo je za t. i. otroške čajanke, hišne zabave s plesom za mladino. Obsegale so kratke igrice, igrane prizorčke in ples.

Sergej Vrišer se, verjetno podobno kot drugi nekdanji dečki, spominja (Vrišer 1990: 361) iger z vojaki iz različnih materialov, recimo kositrnih in svinčenih pa tudi papirnatih, saj so bile v papirnicah naprodaj tudi izrezovalne pole za izrezovanje tovrstnih deških igrač. Taki vojaki so bili cenejši od tistih iz trajnejših materialov, otroci so jih sami izrezovali in barvali, kar naj bi ob izdelovanju pričaralo občutek domačnosti.

Po izrezovalnih polah je bilo mogoče izdelati tudi modele zgradb pa cela mesta in prizorišča, celo katedrale (dunajsko Štefanovo katedralo, recimo) in druge znamenite zgradbe.

V domačem okolju so bile nasploh pogoste igre posnemanja sveta odraslih. Neka informatorka iz pekovske družine je pripovedovala, da so se otroci pri njih pogosto igrali trgovino, pri čemer so posnemali dogajanje v domači

pekovski trgovini. Iz papirja so izdelali škrniclje, vanje so dajali bonbone ali piškote in se igrali, da jih prodajajo drug drugemu. Priljubljena igra je bila posnemanje dogajanja pri zdravniku in v kuhinji.

Druga informatorka se spominja iger posnemanja - zdravnika, trgovine in šole, v vrtcu pri nunah, ki ga je obiskovala. Posnemanje dogajanja v šoli je pomenilo tudi pripravo improviziranih klopi in table.

Manj pogosto igro posnemanja je opisala informatorka, ki je živel v bližini pokopališča - z vrstniki so se pogosto igrali pogreb. Pripravili so miniaturne gomile, nabirali rože in z njimi krasili prizorišče, odvečno cvetje pa so odnašali na pravo pokopališče, na prave grobove.

Druga skupina iger je igranje s punčkami in plišastimi medvedki. Punčke, take ali drugačne, preprostejše ali imenitnejše, so imele vse deklice.

Informatorka, ki je živel v Pekrah, je opisala najpreprostejšo punčko - v cunj zavito poleno. Druga oblika so doma izdelane punčke iz cunj, kakršne je imela večina deklic. Izdelovanja so se naučile od mater ali drugih deklic. Ena od informatork, ki je stanovala v bližini Hutterjeve tekstilne tovarne, se spominja lastnoročno izdelane punčke iz cunj. Cunj je našla v okolici bližnje tovarne. Punčke iz cunj lastne izdelave se spominja kot svoje edine, a tudi zelo ljube otroške igrače.

Za imenitnejše so veljale kupljene, industrijsko izdelane punčke. Prevladovala so take s porcelanastimi glavami in trupom, izdelanim iz tekstila. S takimi punčkami je bilo treba ravnati zelo pazljivo, saj so bile njihove porcelanaste glavice seveda lomljive. Imele pa so jih le deklice iz družin višjega sloja prebivalstva.

Ena od informatork se spominja svoje punčke, ki je izstopala od ostalih. Bila je umetno izdelana, zapirala in odpirala je oči in se ob spreminjanju položaja oglašala "mama, mama".

K igranju s punčkami je lahko sodilo tudi izdelovanje oblačil zanje, preoblačenje, vožnja v miniaturnih vozičkih. Ti so bili večinoma kupljeni in tako spet dostopni le otrokom iz višjih plasti.

Nekateri informatorji se spominjajo, da so se igrali s plišastimi medvedki, mnogi otroci so imeli žogo. Informatorji, s katerimi sem govorila, se spominjajo podajanja in metanja žoge ob zid, ne pa tudi iger z žogo z natančnejšimi pravili. Drugi pripovedujejo o igrah s kockami, ki so, pravilno zložene, prikazovale kak priljubljen prizor iz pravljic. Omenjajo še igro človek ne jezi se pa frnikolanje (ena od informatork frnikole imenuje ščinke), igro mlin (s koruznimi zrni in fižolčki kot igralnimi pripomočki) in igrače, ki so bile na voljo v vrtcu - punčke, miniaturno pohištvo, posodice, orodje, vojaki, samokolnice in druge.

IGRAČE

Mateja Kos ugotavlja (Kos 1990: 6), da so bile igrače iz časovno oddaljenejših obdobjih povsem podobne današnjim, le da so bile izdelane iz drugačnih materialov - gline, lesa, kosti in kamna. Arheologi so na Ljubljanskem barju recimo našli modele čolničkov, blizu Metlike nekaj ropotuljic, v Ljubljani koščeni punčki iz rimskega obdobja. Prve igračke so bile izdelane doma, pozneje so jih začeli izdelovati obrtniki, prodajali so jih na sejnih. V 19. stoletju so nastale velike tovarne igrač, veliko jih je bilo v Nemčiji in Franciji, svoje izdelke pa so prodajale tudi v naših mestih.

Igrače so torej v osnovnih potezah že zelo dolgo podobne. Pripovedi informatorjev povedo, kako so v času med obema vojnoma otroci prišli do njih in kje jih je bilo mogoče kupiti.

Punčke so bile, kot smo videli, zelo različne. Od takih, ki so jih preprosto vzeli iz okolja (poleno, zavito v cunj), do doma izdelanih in industrijskih, ki jih je bilo mogoče kupiti v trgovinah.

Nazoren je opis izdelave punčke iz cunj, ki ga je prispevala ena od informatork iz okolice Maribora, ki se je večšine naučila od svoje mame. Punčke sta izdelovali pozimi. Najprej sta naredili leseno ogrodje v obliki križa, nanj sta nato navešili cunje in jih zavezovali ali pošili, da je bila igrača čimbolj podobna telescu v oblačilih. Nato sta prišli še kak predmet za oči, usta, nos ali pa sta jih kar narisali.

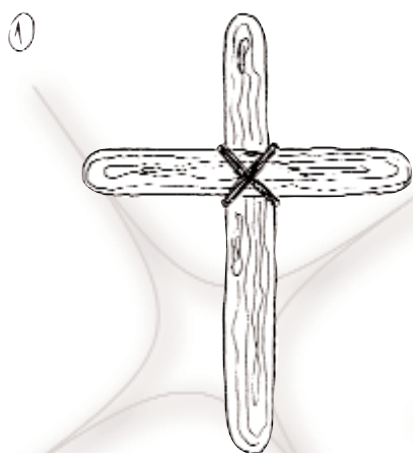
Pripovedovalci se spominjajo še lutke Harlekina, ki je bila naprodaj v trgovinah z igračami; žog, miniaturnih vojakov, igralnih kart (črni peter), koles, rezljanih konjičkov, frnikol, vozičkov za punčke (opisan je bil

pleten voziček z lesenimi kolesi, obšit z blagom in celo s slamnjačo), miniaturnega pohištva in gospodinske posode, samokolnic, kock, vetrnic, gugalnic, skiroja z lesenimi kolesi, obroča za potakanje s palico. Razumljivo je, da so zlasti dražje igrače imeli le nekateri otroci, preprostejše in cenejše pa so imeli nasploh.

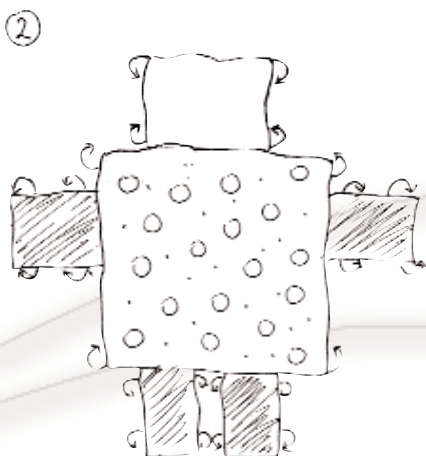
Izjemoma se informatorji spominjajo, da so imeli ali da je bilo mogoče kupiti tudi igračke - avtomobilčke (omenjajo celo že izvedbe z navijanjem na ključ), sanje vseh otrok pa naj bi bila - miniaturna železnica. A modelčki tračnic, vlakov in zgradb ob železniški progi so bili tako dragi, da jih je imel le malokdo.

O zelo podobnem naboru starejših igrač govori tudi zbirka igrač Narodnega muzeja v Ljubljani (Kos 1990).

Med doma izdelanimi igračami prevladujejo že opisane punčke iz cunj, iz papirja izrezani vojaki, najrazličnejši doma izdelani predmeti, ki posnemajo predmete iz sveta odraslih, pa tudi različni plodovi narave in predmeti iz okolja, ki so jih otroci uporabljali za

1
povzetao kosčka lesa ali drugega materiala

2
kosček blaga povezan ali prišiti, morda klama in polrpuje

3

4

Postopek izdelovanja punčke in cunj (risba: Natalija Skočaj).

igro - recimo kamenčki, fižolčki, bučna semena, polena, rože. Take igrače so bile seveda dostopne vsem.

Drug način pridobivanja igrač, kupovanje, je bil privilegij manjšega števila otrok. Kupiti jih je bilo večinoma mogoče v t. i. galanterijskih trgovinah, kjer so prodajali tudi druge vrste blaga. V spominu starejših Mariborčanov je daleč najbolj ohranjena trgovina Kormann na Gosposki ulici 3. Občasno, največkrat v spremstvu staršev, jo je obiskala večina otrok. A večina si je igrače le ogledovala, nakup je bil prej izjemen kot vsakdanji dogodek. Naprodaj so bile punčke, pleteni vozički, miniaturne samokolnice in pohištvo, mali pločevinasti štedilniki, posodice, gugalnice, vetrnice. Vse igrače pri Kormannu so bile industrijsko izdelane, najverjetneje so prihajale iz nemških tovarn igrač.

V mojem specialnem oddelku se vrši

VELIKA PRODNJA OSTANKOV

IN PARTIJ/KEGA BLAGA

različ. galanterijskega in modnega blaga, drobnarij, pletenih in igrač.

Prodajalo se velike količine tipk in ostanki vrezin, nogavic, puloverjev, tlovnikov, damskoga perla, usnjenega blaga, toaletnih potrebščin, prediskarije, igračke, porcelan, sicerstva l. t. d.

Izredna prilika za nakup, tudi za preprodajalce!

Franz Kormann, Maribor, Gosposka 3

EKSPORTNA HIŠA

»LUNA«

LASTNIK: A. PRISTERNIK

MARIBOR, ALEKSANDROVA C. 19

Galanterija, perlo, drobno blago in igrače. Pletenine iz lastne pletarne

Reklamna oglasa dveh mariborskih galanterijskih trgovin omenjata tudi igrače (MVJ 1930; Franjo Baš: Vodnik po Mariboru, 1932).

Informatorji Kormannovo trgovino opisujejo kot čudovito trgovino z igračami, čeprav so tam prodajali tudi drugo blago, ki pa se ga večinoma sploh ne spomnijo.

Razen Koramannove trgovine je bilo v Mariboru med obema vojnoma še nekaj trgovin, kjer so bile naprodaj tudi igrače, a so bile očitno manj priljubljene, saj se jih sogovorniki skoraj ne spominjajo, navaja pa jih mariborski vodnik iz tistega časa (Baš 1932: 283):

- Eksportna hiša "Luna", Aleksandrova 19 (današnja Partizanska),

- Martinz Josip, Gosposka 18,
- Rosina Drago, Vetrinjska 26.

Lesene igrače so prodajali tudi suhorobarji, eden od njih, Crobath, jih je prodajal v trgovinici v poslopju mariborskega gradu.

Pomembno pridobivanje igrač je bilo za otroke med obema vojnoma tudi obdarovanje. Odrasli so jim igrače podarjali zlasti ob božiču, pa tudi ob nekaterih drugih priložnostih. Občasno so svoje igrače podarjali naprej drugim otrokom. Ena od informatork pripoveduje, da sta z mamo, ko je nekoliko zrasla, njene igrače razdelili otrokom, ki so živeli v barakah v bližini njihovega doma.

V Jutru je bilo leta 1941 mogoče prebrati o razstavi otroških igrač nemških otrok. Razstavljene so bile igrače, ki so jih otroci izdelali sami - lutke, vojaki, otroške sobice, zibelke, razne igre. Po izteku razstave so igrače razdelili revnim otrokom (Jutro, 18. 12. 1941).

Čeprav ni bilo zelo pogosto, je ponudbo igrač mogoče razpoznavati tudi iz reklamiranja prodaje igrač v dnevnem časopisju. A kot so bile igrače v svetu odraslih nekje na obrobju zavesti, so v teh oglasih igrače nekje na repu reklamiranih izdelkov, kot v Kormannovem oglasu - nekje med pleteninami, drobnarijami, toaletnimi potrebščinami in porcelanom.

SPOMINI NA IGRANJE

Večina starejših Mariborčanov se iger svojega otroštva spominja, a ti spomini še zdaleč niso enaki. Zaznati je bilo dva poglobitna, v sebi nasprotje združujoča pogleda na otroštvo in igranje:

- prvo, najočitnejše, je nasprotje med tistimi, ki so morali kot otroci pogosto pomagati pri delu odraslim in tako niso imeli veliko ali skoraj nič časa za igro, in med tistimi, ki se otroštva spominjajo ravno kot obdobja igranja,
- drugo, manj opazno, a zaznavno je nasprotje med spomini na igranje pri ženskah in pri moških.

Manj časa za igro zaradi vpetosti v pomoč pri delu v svetu odraslih so imeli zlasti otroci iz okolice mesta in tisti iz nižjih slojev. Ti ljudje se danes, kot odrasli, večinoma neradi spominjajo otroštva ali se ga spominjajo z opazno grenkobo. Ko jih povprašujemo po igranju, trdijo, da zanj sploh ni bilo časa. Pogovor o igrah in igračah jih ne navdušuje, raje govorijo o naporih pri težkem delu. Današnjega razkošja, povezanega z dostopnostjo igrač, praviloma ne odobravajo.

Ena od sogovornic tako pripoveduje o otroštvu brez časa za igranje, o napornem delu, trpljenju. O igračah se ne pogovarja rada, edine, ki jih pomni, so tiste, ki jih je videla, ko je kot dekle delala kot služkinja pri eni od mariborskih meščanskih družin. Druga informatorka, ki je

živela v Košakih, trdi, da ni imela nikoli niti ene same kupljene igrače. Igrala se je s kamenčki in osmimi brati in sestrami. Spominja se lovljenja.

Diametralno nasprotni so spomini nekdanjih otrok mari-borskih (večinoma mestnih) družin iz višjih slojev, ki so imeli veliko časa za igro, in tistih, ki niso nujno iz višjih slojev, pa so jim v otroštvu vseeno pogosto omogočili igrati se. Spominjajo se kupljenih igrač, imajo tople, sentimentalne spomine na otroštvo in se o igrah in igračah radi pogovarjajo. Spominjajo se priljubljene Kormannove trgovine, otroških igrišč s peskovniki, prijaznih nun v vrtcu, ki so izdelovale igrače in se v igri posvečale svojim varovancem, igrač kot božičnih daril, zimskega domačega izdelovanja punčk, šivanja oblek za punčke, rezljanja domačih lesenih igrač.

Razlikujejo pa se, kot rečeno, tudi spomini žensk in moških. Ženske se razmeroma rade pogovarjajo o igranju, zdi se jim, da imajo kaj povedati, njihove pripovedi so pogosto čustvenejše. Moški so večinoma pripovedovali veliko bolj zadržano, radi so nasploh trdili, da se kot otroci niso kaj dosti igrali. Da so se igrale deklice, fantje pa mnogo redkeje.

A kot je s pripovedmi ljudi nasploh - veliko povedo tudi s tem, ko nečesa sploh ne povedo.

VIRI IN LITERATURA:

- Baš, Franjo,
1932 Vodnik po Mariboru. Ljubljana.
- Calillois, Roger
1965 Igre i ljudi. Beograd.
- Godina, Maja
1986 Maribor 1919-1941: oris družabnega življenja. Maribor.
- Huizinga, Johan
1970 Homo ludens. Zagreb.
- Kos, Mateja
1990 Stare igračke, na ogled. Večer (17. 9.), str. 6.
- Kuret, Niko
1942 Veselja dom 1-3. Ljubljana.
1978 Igra odraslih in otroška igra. Vprašalnice ETSEO 9. Ljubljana.
Načrt in vodnik samoupravnega mesta Maribor Maribor.
1936
- Novak, Vilko
1960 Slovenska ljudska kultura. Ljubljana.
- Puhar, Alenka
1982 Prvotno besedilo življenja. Zagreb.
- Šmitek, Zmago
1972 Otroške igre v Stari Kropi. Glasnik SED 13/2.
- Vrišer, Sergej
1990 Vojaki v svetu otroških igrač. Naši razgledi 39, str. 6.

